Påverka inte – islamisk occasionalism

Occasionalism växte fram inom islamisk filosofi för mer än tusen år sedan. Första texterna skrevs av al-Ash'ari som levde 873-935. Occasionalism hävdar att påverkan inte existerar. Det ena orsakar inte det andra. Det ena leder inte till det andra.

Politisk occasionalism bryter med påverkanspolitik. Men vilka alternativ ges? Hur är politisk förändring i så fall möjlig?

Intuitivt uppfattar vi ofta samband mellan exempelvis makt och förtryck. Eller mellan engagemang och politisk förändring. Ifall dessa samband inte handlar om påverkan så måste samhällsförändring bero på något annat.

Occasionalism föreslår att politiskt motstånd drar till sig andra saker, andra saker som lägger sig i, och som sätter igång politiska förändringar. Dessa blir en sorts tredje part. Denna tredje part kan producera förtryck eller rättvisa, våld eller ickevåld, krig eller fred.

Ifall occasionalism har rätt handlar politik inte om påverkan. Politiskt motstånd handlar istället om att bjuda in konstruktiva ingripare.

Ångmaskinspolitik

Proteströrelser bygger traditionellt på mekaniska föreställningar om politisk förändring. Här kallar jag det för ångmaskinspolitik. En politisk kraft tänks kunna bli tillräckligt kraftfull för att driva igenom en politisk förändring. Den politiska kraften skulle kunna komma från massan i massaktioner, från antalet namn i namninsamlingar, från antalet åsikter i opinionsundersökningar.

Massaktioner med tusentals deltagare föreställs vara kraftfullare än aktioner med ett par deltagare. Vissa organisationer tänker sig att fler medlemmar gör dem mer betydelsefulla. Ifall många kommer på ett föredrag ger det större politisk effekt än ifall några samtalar kring ett bord.

Andra tänker sig istället att den politiska förändringen kommer från antalet

informerade. Eller hur många som gjorts politiskt medvetna.

Ju fler desto mäktigare. En kraftfull motor drar mer bränsle. Mer skulle därmed ge mer, och mindre ger mindre. Ju fler hästkrafter desto snabbare motor.

Istället för kraften-i-antalet tänks den politiska förändringskraften ibland komma från publiceringar i nyhetsmedia. Massmedia skulle innehålla någon sorts påverkanskraft.

Politik bortom väldiga maktsystem

Occasionalism menar att samhällen, organisationer och ordningar blir självständiga. De är inte orsakade. De är inte styrda. De organiserar sig själva och är skyddade från påverkan.

Occasionalism bryter med en mekanisk syn på politik. Politiska maktordningar påverkas inte av opinion eller protester. Det finns inte heller någon fjärran makthavare som styr. Inget stort maktsystem styr. Ingen mäktig kapitalism eller något mäktigt patriarkat styr det som sker.

Politiska förändringar styrs inte heller av bakomliggande konspirationer. Ingen överklass eller någon elit har tagit makten i vår värld.

Det finns, enligt occasionalismen, egentligen knappast något som styr. Däremot finns det väldigt mycket följande och medverkande, väldigt mycket hörsammande och väldigt mycket lydnad.

Ifall inte påverkan finns, vad är det då som skapar politisk förändring? Vad skulle politiskt motstånd kunna tillföra?

Politik bortom påverkan

Istället för påverkan tänker sig politisk occasionalism att det i varje politisk handling finns något annat som ingriper. Något som översätter den politiska aktionen till politisk förändring.

Det är alltså något vid sidan av det politiska motståndet som ingriper och skapar förändringar. En tredje part. Eller snarare flera. Tja, faktiskt ett mylle av ingripare.

Och detta myller av ingripare har vi inte kontroll över. Vi kan inte styra dem. De är inte orsakade av oss.

Ingriparna översätter den politiska aktionen. På plats. Och i nya sammanhang. Ibland direkt och ibland långt senare.

Politisk förändring kan i occasionalism förstås som översättningar. Kedjor av översättningar. Översättningarna är inte direkt kopiering utan snarare innovativ imitation. Occasionalism intresserar sig för hur kopieringsapparater ändrar på det som kopieras. Kopieringsapparaten hamnar i centrum, inte originalet och inte heller kopian.

Motstånd blir tillfällen, anledning till förändring

Occasion i engelskan betyder tillfälle, anledning, angelägenhet. Occasionalism handlar om hur tillfällen skapas. Motstånd och ickevåldsaktioner blir angelägenhet, anledning att lägga sig i.

Al-Ash'ari tänkte sig att det är något gudomligt som lägger sig i och ingriper. En gud översätter handlingar till nya handlingar. Men det går också att tänka sig att det istället finns svärmar av ingripare. Olika ingripare. En del är tröga, andra farliga och andra riktigt kreativa och radikala.

Motstånd skulle då skapa tillfällen där ett myller av saker inbjuds att lägga sig i.
Motstånd orsakar inte. Motstånd påverkar inte. Motstånd inbjuder.
Varje motståndshandling är en inbjudan.

Det är som om det skulle finnas smådjävlar, hustomtar, troll och änglar som lockades till politiska aktioner. Och så börjar de lägga sig i och ändra på saker och ting.

Motstånd och makt bjuder in

Vi kan kalla ingriparna för översättare. De sätter över, de flyttar över politiska förändringar till nya sammanhang.

Feministiska mötestekniker, civila olydnad, rättvis handel, fristad till flyktingar

som gömmer sig från polis, alla dessa handlingar skapar tillfällen, angelägenheter, som drar till sig svärmar av översättare. Små tomtar som flyttar över saker, och som ordnar saker och ting i speciella ordningar.

Vad översätter politiskt motstånd?

Här föreslår jag några översättare som kan bli med och bygga jämlikare och rättvisare samhällen. Det finns otaliga andra översättare, bra och dåliga, så det här är ingen fullständig lista.

1. Beröring. Att poliser, åklagare, motståndsaktivister berör varandra blir en egen händelse. Beröring går i båda riktningarna. De som berörs berörs. Beröring drabbar oss. Beröring blir självständigt och ostyrbart.
2. Sårbarhet. Självförsvar, skydd och trygghet skyddar parter mot politiska översättningar, mot politisk förändring. Sårbarhet däremot inbjuder till sårbarhet. När poliser och aktivister gör sig sårbara för varandra börjar sårbarheten verka, sårbarheten agerar gentemot både aktivister och poliser. Sårbarhet är att släppa kontrollen. Sårbarhet är att öppna sig.
3. Beroende. När olika parter gör sig beroende av varandra uppstår ömsesidig hjälp. Ömsesidig hjälp börjar leva sitt eget liv. Ömsesidig hjälp skapar nya ordningar som inte styrs av parterna. När parterna istället styr så är det inte ömsesidig hjälp utan kontroll och härskande. Men det är sällan som härskande faktiskt härskar. Härskande trycker ned och skapar passivitet. Ömsesidig hjälp kan bli mycket mäktigare.
4. Samarbete och samverkan. I mötet mellan en grupp som gör civil olydnad och åklagare, domare, fångvaktare kan det uppstå en samverkan som inte är kontrollerad av vare sig maktordningar eller av motståndsgruppens avsikter. Domstolar och fängelser queeras och blir möjlighet till befrielse. Samverkan skapar lag. Samverkan skapar rätt.
5. Affekt. Affekt är dragningskraft. Ifall påverkan försöker trycka på så går affekt snarare i motsatt riktning. Affekt drar i oss. Affekter är inte subjektiv upplevelse. Affekt uppstår i relation. Affekt är när relationer drar i oss. När ett karnevalståg går förbi uppstår affekt, vi dras dit. Motstånd kan göra oss uttråkade och missmodiga. Affekt kan istället skapa ett sug i motståndet. Motståndet drar i oss.
6. Affekter mellan ting. Affekt uppstår inte bara i mellanmänskliga

relationer utan mellan prylar, platser, torg, samhällen, metoder, rutiner, funderingar, teorier, påhitt, uppfinningar. Politiskt motstånd som lokaliserar sig till vapenföretag och fängelser kan skapa affekter mellan platser, ting och händelser. Motståndet dra till sig saker, saker som egentligen inte hade med motståndet att göra. Ting agerar. Saker lägger sig i.

7. Imitation och härmande. Organisationer och personer härmar varandra. Imiterandet kan börja leva sitt eget liv. Smittor av imitationer uppstår. Den klassiske sociologen Gabriel Tarde kallade det imitationskedjor. Tarde tänkte sig att samhällen och politiska ordningar förändrades genom kedjor av imitationer. Förändring kom alltså inte uppifrån, från några som styrde, inte heller underifrån från folket. Förändring smittar i omöjliga och oväntade riktningar.
8. Berättelser. Berättelser representerar inte verkligheten. Berättelser är verkliga. Berättelser lägger sig i. Berättelser ordnar och organiserar. Berättelser är i sig en förändring. Förändring som kan översättas till organisationer eller prylar. Berättelser är enligt Derrida lagstiftande. Berättelser blir rätt. Berättelser blir orätt. Berättelser har moral.
9. Beslut. Beslut inför aktioner frigör sig från aktivisterna. Besluten börjar leva sina egna liv. Överenskommelser med motparten frigör sig från de inblandade parterna. Överenskommelser tar fart i nya riktningar. Ibland kopierar de sig själv och smittar över till andra organisationer. Där muterar de och skapar sig nya beslut och nya överenskommelser som de ”ursprungliga” beslutsfattarna aldrig tänkt på.

Översättare är ostyrbara och okontrollerbara

Översättare börjar okontrollerat agera, de agerar oförutsägbart. Politiska aktioner översätts inte bara till politisk förändring. De kan översättas till förälskelse, vänskap och hat. De kan översättas till passivitet och uppgivenhet. Motstånd kan översättas till sjukdomar. Politiska aktioner kan översättas till en längtan efter att få äta, tja, veganpizza med ingefära.

Eftersom politisk occasionalism lämnat den mekaniska synen på politik så vet vi inte vart dessa översättningar leder. Men vi kan ana att vissa aktioner drar till sig svärmar av destruktiva översättare och andra drar till sig svärmar av kreativa översättare.

Vissa översättare ser till att bevara rådande ordningar andra skapar nya ordningar. Vissa är med och skapar över- och underordning, andra skapar jämlikhet.

Vissa gör oss till medaktörer andra gör oss till offer som man ska tycka synd om.

Motstånd handlar därmed alltid om att bjuda in på ett bra sätt. Motstånd ska vara så inbjudande att det drar till svärmar av hyggliga översättare.

Politisk förändring är beröring

Med hjälp av beröring ska jag försöka sammanfatta politisk occasionalism. Politiskt motstånd skapar ett möte, ett möte som berör. Det som berör berörs också. När en polis tar en motståndsaktivist i hand så berör de inte bara varandra, de berörs.

Beröring är inte enkelriktat. Mötet och beröringen, att beröra och beröras, börjar leva egna liv. Beröringen kontrolleras inte av de som berör varandra.

En politisk ordning som inte är orsakad av en annan ordning är occasionalistisk. Den lever till viss del ett självständigt liv. Men ordningar är inte totalt självständiga. Olika ordningar berör varandra. Motstånd och makt berör varandra.

”Each individual object must be equipped to touch and jostle others despite withdrawing from those others.”[1]

Inom linjär, mekanisk teori så är beröring bara en överföring av kraft eller information. För politisk occasionalism förstås dock beröring som motsatsen till biljard eller till kugghjul. Beröring överför inte kraften hos folket, hos arbetarklassen eller hos massan. Det är inte så att massaktioner påverkar opinion eller regering. Och det är inte så att regeringar skulle påverka samhällen och människor. Beröring är inte heller överföring av information eller opinion.

Politiska aktioner berör oss, även oss som organiserat dem. Vi berörs. Och det berör andra.

Per Herngren

2013-03-20, version 0.1

Referens

Al-Ghazali, The incoherence of the philosophers, al-Ghazali levde 1058-1111.

Graham Harman, *Prince of Networks*, 2009.

Graham Harman, *Towards Speculative Realism*, zero books, 2010.

Spridda anteckningar om occasionalism

Islamisk occasionalism

Occasion i engelskan betyder tillfälle, anledning, angelägenhet. Occasionalism handlar om hur tillfällen blir angelägenhet, ett tillfälle med anledning att lägga sig i.

Occasionalism introducerades i islam och i filosofin av al-Ash'ari som levde 873-935. En senare elev, al-Ghazali, 1058-1111, utvecklade occasionalismen. I The incoherence of the philosophers skriver al-Ghazali: "the connection between what is habitually believed to be a cause and what is habitually believed to be an effect is not necessary".

Ifall det fanns nödvändiga logiska samband eller orsakssamband mellan allt som sker så skulle inga individuella objekt eller handlingar kunna finnas. Allt skulle vara en följd av tidigare orsaker. Eller en följd av en bestämd dynamik eller logik.

Al-Ghazali formulerar en filosofi om möjligheten till individuella händelser och individuella objekt. Det som är bestämt av något annat är inte en egen sak, en egen person, ett eget fenomen eller ett eget individuellt objekt. Det vore bara en fortsättning av det andra. För att något ska kunna vara en individuell sak eller en individuell handling så kan det alltså inte vara orsakat av något annat.

Men hur kan något i så fall hända? Hur skulle förändringar vara möjliga?

De tidiga islamiska occasionalisterna var inte totala individualister. De avvisade mekanisk orsak-verkan. Men de bejakade samband.

Occasionalism handlar om både beröring och om att dra sig undan.

”Each individual object must be equipped to touch and jostle others despite withdrawing from those others.”[2]

Istället för en linjär orsak-verkan tänkte de sig en förmedlare, en tredje part som ingriper och översätter förändringar.

Al-Ghazali föreslår en central förmedlare som ersättning till kausalitet. En omnipotent gud ingriper i allt som sker. När vi uppfattar ett samband mellan olika saker är det en central förmedlare som förmedlar handlingarna. Härskarguden ser till att något händer.

Det går också att tänka sig lokala förmedlare. Och förmedlarna skulle ju kunna vara djävulska eller gudomliga.

Occasionalism undersöker hur saker kan vara både särskilda och kopplade till varandra. Occasionalism “is nothing less than the problem of how things can be both separate and linked”[3].

Kristen och filosofisk occasionalism

Occasionalismen från al-Ash’ari islamiska filosofi översattes efter ett par hundra år till olika kristna teologier. Senare formulerade David Hume en occasionalistiska filosofi på 1700-talet kring orsak och verkan.

Occasionalister idag

Bruno Latour occasionalistiska sociologi föreslår att det finns en lokal ingripare. Varje gång något händer ingriper och förmedlar en tredje part en förändring.

Ibland kallar han denna tredje part översättare.

Översättning är ett intressant begrepp hos Latour. Det är inte begränsat till språklig översättning. Han använder det även på materia. Sätta över, flytta över. Latour menar att alla materiella förändringar flyttas över, översätts. Vid

en krock kan det uppstå ett möte, en relation som översätter kraft till en annan kropp. Krocken blir en egen händelse som delvis frigör sig från det som krockar.

”Lokal occasionalism” är filosofen Graham Harmans begrepp när han beskriver Latours occasionalism. Harman menar, i Prince of networks: Bruno Latour and metaphysics, att lokal occasionalism är Latours geniala upptäckt och innovation. Latours lokala occasionalism kommer, enligt Harman, att revolutionera filosofi såväl som sociologi och andra vetenskaper.

Det finns alltså inget linjärt orsak-verkan samband. Själv är jag inte övertygad om att occasionalism alltid gäller men däremot hjälper occasionalism oss att komma ur den alltför mekaniska föreställningen av hur världen och politiska förändringar fungerar.

Allianser och occasionalism

Bruno Latours lokala occasionalism tar upp allianser som en sorts tredje part. Saker kan alliera sig och agera tillsammans. Och händelser, djur, växter, människor och saker kan alliera sig med varandra och agera ihop.

Latour poängterar i sin kritik mot andropocentrism att materia, saker, verktyg, maskiner, platser är aktörer. De är inte passiva objekt. En aktör definierar han som det eller den som skapar skillnad. Skapar man ingen skillnad agerar man inte heller. Men ingen agerar ensam. Inte ens en grupp människor kan agera bara som människor, de agerar alltid tillsammans med saker, och tillsammans med människor och organisationer. De agerar också tillsammans med händelser tidigare i historien.

Latour avvisar att det skulle finnas någon ensam aktör.

Agerande är alltid samarbete. Det går aldrig att agera som ensam individ eller ensamt objekt.

Allt handlande är i allians. Varje aktör skapar förändring, men alltid i allians, alltid tillsammans med andra. Till och med när vi sitter ensamma och tänker så tänker vi med hjälp av språk som utvecklats under lång tid. Och vi tänker med hjälp av saker och ting framför oss eller som översatts och hamnat i våra minnen.

Aktörskap och handlingskraft byggs upp genom de allianser som finns mellan olika saker. Allianserna skapar en occasionalistisk tredje part, förmedlare av förmåga och kraft som skapar förändring. Allianserna blir alltså självständiga från parterna som ingår i alliansen. Samarbetet agerar tillsammans med de som samarbetar.

Här kan vi utveckla en politisk teori som ersätter föreställningen om politisk påverkan med möten, beröring, motstånd, samtal och samarbete. Dessa är därmed inte en ren följd av individernas interagerande med varandra. De blir självständiga aktörer. De översätter politiska handlingar.

Bortom individer och determinism

Ifall allt i universum vore deterministiskt och kausalt orsakat så vore universum en totalitet, identiskt med sig själv. Universum skulle i princip vara en individuell atom. Atom i den gamla bemärkelsen av odelbar enhet.

Occasionalism riskerar å andra sidan att ramla över i en annan individualism och atomism. Ifall alla ting och objekt och händelser i universum istället vore individuella, enbart orsakade av sig själva, så skulle universum inte existera. Varje individuell enhet skulle vara ett helt universum i sig själv. Ibland närmar sig occasionalismen denna radikala individualism. In-divid: o-delbar. Omöjligheten att dela utrymme. Omöjligheten att dela världar och universum. Omöjligheten att dela sig själv med andra.

Total determinism skulle innebära att universum vore en enda atom. Total individualitet skulle istället innebära att varje objekt skulle vara ett universum.

Jag försöker undvika dessa ytterligheter. Det enda jag föreslår här är att occasionalism är mycket vanligare än linjär kausal nödvändighet.

Occasionalism hjälper oss att begripa det politiska och möjligheten till motstånd och samhällsförändring. Vi kan dock tänka oss att det finns viss påverkan. Påverkan kan handla om enklare saker. Överflöd av information kan skapa trötthet och förvirring. Elakheter gör aktivister ledsna. Våld skadar och skrämmer. Mat gör att kroppen får energi. Komplexa politiska förändringar kan dock inte förklaras med påverkan.

Occasionalism och möjligheten till subjekt och aktörer

Occasionalistiskt tänkande finns i vårt vardagsspråk när vi pratar om ansvar och skuld. Det går ju inte att hävda att någon är ansvarig för sin handling om handlingen var orsakad av något annat. Occasionalism finns också när vi pratar om subjekt och aktör. Den som knuffas och knuffar till någon annan är inte aktör. En aktör tillför något.

Om vi ska kunna prata om politiska subjekt så kan vi inte förklara handlingen med något bakomliggande, för då skulle ju den bakomliggande förklaringen bli det egentliga subjektet. Det skulle finnas något bakom det som händer, något som agerar. Många politiska konspirationsteorier tänker så.

Kritiska teorier lyfter ibland fram subjektet. Möjligheten till aktörskap. Möjligheten att agera. Dessa teorier frestas ibland till att skapa en teori som förklarar subjektet. En teori om subjektivitet. En politisk teori som förklarar den politiska handlingen.

Så fort en teori förklarar subjektet så ersätter förklaringen subjektet. En radikal teori som har en bra förklaring till varför subjektet agerar avskaffar därmed subjektet.

Ett subjekt agerar. Det tillför något som inte helt kan förklaras. Annars är det inte ett subjekt.

Subjekt ska inte här förstås som enbart personer. De kan vara organisationer, grupper, handlingar, funderingar, verktyg, saker, jordbävningar och torg.

Juridisk occasionalism och ansvar

För att kunna prata om mänskligt ansvar för en handling krävs att den organisation eller den person som ställs till ansvar agerat, faktiskt har skapat en förändring i världen. Eller möjligen undvikit att ingripa i världen.

Inom modern lag kan en person inte dömas som ansvarig ifall den brottsliga handlingen är helt orsakad av något annat än hen själv, exempelvis orsakad av en sjukdom eller en olyckshändelse. Personen vore i så fall inte den som egentligen agerat, och hen är därmed inte ansvarig för handlingen.

Ansvar kräver alltså någon form av occasionalistiskt tänkande, att det finns ickedeterministiska, ickenödvändiga, samband mellan handlingar och händelser.

Instrumentalism och occasionalism

När möten mellan människor är målorienterat, har en instrumentell avsikt, borde det inte uppstå occasionalism. Instrumentalism sätter igång linjära förlopp: Något görs i avsikt att leda till ett mål. Instrumentalism kan ses som motsatsen mot occasionalism.

Men även målstyrt och instrumentellt handlande övergår ofta från att vara manipulativt kontrollerande till att bli occasionalistiska. En tredje part lägger sig i och saboterar det målstyrda handlandet.

En sådan tredje part kan vara obehaget och motståndet som uppstår när man blir ett instrument för någon annans avsikt. Istället för att förstå obehaget som en subjektiv känsla hos ena parten så skulle obehaget kunna ses som en självständig part som agerar. Det målstyrda handlandet översätts genom obehag kanske till motstånd.

Fotnoter

[1] Graham Harman, “Physical nature and the paradox of qualities”, *Towards Speculative Realism*, zero books, 2010, artikeln först publicerad 2006, p 130.

[2] Graham Harman, “Physical nature and the paradox of qualities”, *Towards Speculative Realism*, zero books, 2010, artikeln först publicerad 2006, p 130.

[3] Graham Harman, “Physical nature and the paradox of qualities”, *Towards Speculative Realism*, zero books, 2010, artikeln först publicerad 2006, p 131.